

Тетрамерон
Віктор Гребенюк

Пам'ятаєте зі школи: «як стисло, сильно і страшно пише ця людина»? То слова Максима Горького про Василя Стефаника, та сучасні читачі повторюють їх, згадуючи новели Віктора Гребенюка. Тут життя – як воно є, але без вульгаризмів і грубих сцен, зі світлим поглядом у майбутнє. Дійові особи із різних часів, проте вони – це ми, і маємо змогу багато в чому розібратися. Творить Віктор Гребенюк тонко, соковито, просто, у жанрі класичної новели. Для широкого кола читачів.

Віктор Гребенюк

Тетрамерон

Новели

Передмова

Коли ваш покірний слуга писав розлогий епос «Діяння небожителів»[1 – Брат Віктор. Діяння небожителів: містерія-епос / Брат Віктор. – Луцьк: Ключі; Волин. обл. друк., 2011. – 256 с.] і друкував частини, – а це забирало трохи не ціле життя, – чимало читачів казали: «Пишіть-но щось коротке і жваве, наприклад, про такий-то випадок». І розповідали мені, хто що знав. Коли я це почув у котрийсь раз – то створив і видав збілочку новел «Хрещате»[2 – Брат Віктор. Хрещате: новели й образки / Брат Віктор. – 1-ше вид. – Луцьк: Вежа, 2001. – 60 с.; 2-ге вид. – Львів: Свічадо, 2002. – 44 с.]

Але невдовзі все почалося спочатку, а часу все так само не було. Тоді попросив: замуруйте мене чи принаймні замкніть на яких чотири дні – я з Божою поміччю скомпоную сорок новел, по десять за день, хоч би в чернетці, такий собі «Тетрамерон»[3 – «Тетрамерон» – від грецьких слів «тетрас» (чотири) і «мерос» (день; частина). Найвідоміші в цьому роді збірки новел – «Декамерон» Боккаччо («дека» – десять, бо всі оповіді вміщено в десять днів), «Гептамерон» Маргарити Наваррської («гепта» – сім). Перше видання нашої книги: Брат Віктор. Тетрамерон: новели / Брат Віктор. – Луцьк: Ключі; Волин. обл. друк., 2012. – 158 с.]

Як на те, у місті лютувала епідемія грипу, і я став писати, не виходячи на вулицю та щоразу дякуючи всім, хто розповів мені ці історії.

День перший

Різдво разом

У Першій світовій війні сини України, розділеної між Австро-Угорською та Російською імперіями, воювали у двох ворожих арміях.

– За царя! За отечество! Ур-р-р-а-а!!

– Вперед! За цісаря! Слава!

Ці кличі виривались остервенілим ревом із тисяч розгарячених горлянок, перемішувалися з кров'ю й вихаркувалися на сніг.

Із цими кличами падали – убиті, пошматовані, а наступні ряди напірали на них, бездумно, осатаніло, щоб трохи далі померти з тими ж кличами в горлі:

– За царя! За отечество!

– За цісаря! Слава!

І якби день тривав рік, це тривало б рік, і якби вік – люди без упину вбивали б людей цілий вік.

Але стало сутеніти й бойові дії пригасали, а коли вже стемніло, згасли дотла – і на поле битви з височини осіла тиша, і незгасні янгольські очі з подивом і жалем дивилися на це місиво трупів, майже трупів і ще не трупів.

Рядового Василенка з офіцером Брусніциним оглушило вибухом гарматня[4 – Гарматень – артилерійський снаряд.], і вони лишилися неподалік австріяцьких шанців[5 – Шанці – окопи.], коли російська атака захлинулась і відступила.

Поночі вони очунали, Брусніцин був поранений і крізь тихий стогін прошепотів:

– Помогі, браток, помогі, солдатик.

– Зараз... шас... вашкородь[6 – Вашкородь. – Так солдати вимовляли звертання «ваше високоблагородіє».]... Рад стараться... – І Василенко заходився перебинтовувати офіцера. Невдовзі, видно, біль утамувався й Брусніцин замовк.

Тільки огром незглибимого неба міріадами очей пильно й мовчки вдивлявся у світ.

– Тиха ніч, свята ніч!.. – вихопився у Василенка спів колядки.

– Гей, зітри сльози з віч!.. – раптом почулось десь знедалеку.

«Господи! – раптом згадав Василенко. – Се ж сьогодні Святвечір».

А колядка з австріяцького боку, на хвилю змовкнувши, звучала далі:

– Бо Син Божий йде до нас,
Цілий світ любов'ю спас.

Василенко підвів голову.

Диво, але з окопу теж визирнула голова, визирнула співаючи: либонь, не боялася стати мішенню російської гвинтівки.

Так вони обое доспівали колядку. Потім той, з австрійського боку, завів «Спи, Ісусе, спи».

Доспівали і ii.

Тоді зачулося:

– Христос ся раждає!

Василенко ніколи не чув такого вітання й одповів як знав:

– З Різдвом Христовим будь крепкий!

Тоді вони разом стали і – пішли один одному назустріч. Посередині спинилися, обнялись, поцілувалися на три боки і той, з австрійських шансів, спитав:

– Ну, брате, якої будемо співали?

– А хоч би оцієі: «В Вифлеємі новина». Знаєш?

– Чом не!

Вони проспівали цю, потім «Ангел Божий із небес», відтак «Коли ясна зв'зда», опісля «Гей високо в темнім небі»:

– Гей високо в темнім небі
Зірка засіяла,
Плила, плила між горами,
Над вертепом стала.

Мати Сина породила,
В ясла положила,
Чистим сіном притрусила,
Господнього Сина...

Василенко почув, як пролунав постріл, як вигукнув Брусніцин: «Проклятий хохол! Предатель!». Відчув, як його обпекло біля серця, але доспівав колядку:

– Нехай Божому Дитяті
Чесць і слава буде,
Нехай Його прославляють
В цілім світі люде!

Доспівав – і вже аж тоді осунувся на руки побратимові й той, підтримавши, поклав його собі на коліна.

– Гнатишак! Гнатишак! Schnell in den Schutzengraben! Негайно в окоп! – почувлося німецькою, а потім українською.

Але Гнатишак, обнявши тіло Василенка, все співав і співав колядок, наче удвох, ні – таки удвох, і, либонь, вони удвох отак і на небі співатимуть: довго, довго, бо знають же силу-силенну тих колядок, і не перестануть співати, доки не згадають останньої, а там буде знову Різдво, і вони співатимуть – без числа, без числа, без міри...

Вічно.

Рецидивіст

«Ніколи. Більше ніколи. Обіцяю Богові перед тобою, владико», – зі щирим почуттям сказав ведмежатник Азарт.

«Господь і Бог наш Ісус Христос благодатію і щедротами Свого человеколюбія да простіт ті, чадо Азаріе, вся согрешенія твоя...» – прорік як належить владика Ігнатій.

Чудно й дивно звучали слова сповіді під низенькими склепіннями далекого північного монастиря, де тепер безбожники влаштували концтабір. Чудно й дивно, бо один в'язень сповідував другого. Один – архієпископ, якого запроторили сюди, бо не співпрацював із владою, другий – злочинець, який зламає сейфи. Він удруге за своє довге кримінальне життя попався й «мотав строк» разом з політичними.

«Коли сповідався востаннє?» – спитав його владика. Востаннє Азарт сповідався, коли мотав строк попереднього разу, ще за царя, в тюремній каплиці, бо так було треба, бо перед Великоднем усі тюрміяни тоді мусили посповідатись.

Але тепер – усе інакше. Азарта кілька ночей мучили тяжкі сновидіння: мовби падає на нього все, що коли вкрав, падає, падає без кінця, він уже весь покритий тим барвистим, яскравим мотлохом, сиплються гроші, сиплються діаманти, він уже задихається, а гора все більшає й більшає, він кричить, волає по допомогу, але його крик одразу гасне в тій купі коштовного лахміття й дорогоцінної ламані. І щоразу, коли відчував, що вже ось-ось помре, задихнувшись, долинає звідкись голос: «Є надія. Кайся!»

Тому-то Азарт вирішив попросити владика Ігнатія про сповідь. Завтра Великдень, тож тим краще. Владика не мав ані облачення, ані хреста, проте відвів Азарта в куток каземату й посповідав. Сталася, щоправда, кумедна прикрість: коли сповідник спитав – «Як твоє ім'я?», каянник зопалу відповів – «Азарт». – «Як-як?» – здивувався владика. – «Азарт... Чи то пак... Азарій». Він так давно не чув свого імені, а тільки кличку, що вже й сам не раз забував, з яким ім'ям його хрестили.

Архієрей посповідав, але не причастив. Не було ні чаші, ні вина, ні хліба. Проте все це мало бути. Невдовзі.

Владика Ігнатій кілька разів широко просив начальника табору, а вся христобратія ревно молилась, аби раз, один-єдиний раз – на Великдень – їм видали і чашу, і корогви, і хрести, що зберігаються у сховищі табору як музейні цінності, й одмикнули церкву – один-єдиний разочок! – та дозволили відслужити всенічну, а всім охочим ув'язненим взяти участь. І, певне, такою широкою була молитва владика, і такою ревною – христобратії, а ще, мабуть, якісь тонкощі політичного моменту, що все це їм урешті-решт дозволили. Тепер владика Ігнатій, та кілька священників усіх рангів, та декілька дияконів, і чималий хор обговорювали деталі такої незвичайної пасхальної всенічної – на далекій околиці безбожної країни, де віють хуртовини і не відступають морози.

Азарт блаженно розтягнувся збоку й на душі було так святково прибрано, замечено, випрано. І якось аж трішки порожньо в голові, як бува часом від ковтка легенького хмільного. Він солодко уявляв собі цей хресний хід навколо церкви посередині табору, як не раз із батьком ходив ще підлітком: розтинає темряву ліхтар попереду, колишуться корогви, «Воскресеніє Твое, Христе Боже...» співає слідом за панотцем уся процесія, та й хороше так!.. Далєбі, й цього разу буде хороше, ще навіть краще, бо яка ж це велика Божа милість на них: пасхальну всенічну дозволили червоні комісари, та й не де-небудь – у таборі. А на тій всенічній владика причастить його, прощеного, і вже не мучитимуть його лихі сни, і взагалі – вже більше ніколи, ніколи... Зав'язав.

Обговорили, що мали обговорити, і пішли до хранилища по все, чого просили і що їм пообіцяли. Незабаром повернулися з радісним гомоном: таки не обманув начальник табору, слава Тобі, Господи! Буде, буде, буде в них великодня служба! Вернулися з кількома лантухами «музейних експонатів»: тут ось і ліхтар, і чаша для причастя, тут, гляньте, браття, і корогви, і...

– Владико, а де ж ризи??

Замовк ураз радісний гомін.

– Де ризи, владико?

Риз не було. Перетрусили ще раз усе – нема.

– Владико?

Архієпископ Ігнатій сів і заплакав. Так... Так... Він сам в усьому винен: він сказав начальникові табору про все – і про ліхтар, і про корогви, і про

потир, і про антим?нс, той записував за ним слідом, а сказати про ризи – забув. Яка ж відправа без риз, тим більше великодня?...

Владика схлипував, а всі надломлено мовчали.

Врешті хтось несміливо:

– А мо', ще раз піти... попросити?...

Ні, марно й сподіватись. Удруге вони нас не послухають. Та й порозходились вони вже всі: і начальник, і зам – лишилась тільки охорона.

Що ж, не сталося...

Ніхто із зажуреної братії не помітив, як із каземату вислизнув Азарт.

Так само тихо за якийсь не вельми довгий час він з'явився перед ними і висипав лантух червоних парчевих риз.

Кадриль зі святителем

Антирелігійний карнавал удався на славу. Секретар ком'ячейки був перевдягнутий у попа, у такого пописька, як то все малюють у «Войовничому безбожникові»: товстий, нечесаний, із хрестиком на пузі, в одній руці кадило, у другій – сулія[7 – Сулія – велика пляшка, бутиль.] сивухи. А вони, комсомолята, перевдягнені в чортів, стрибали навколо й на попове «Христос воскрес!» верещали: «Брешеш як пес!» – і реготали.

Так вони пройшли цілим містечком, жахаючи перехожих: одні отетеріло стояли, інші ж, дрібно хрестячись, ховалися за ворітьми, – сказано, відсталий елемент. Та вже хоч мовчать, а як недавнечко місцева комсомолія хрести виривала на гробках і скидала на одну купу – ото наслухались «елементу»: і плачів, і прокльонів. Аж мусили в ЧК зводити декого, так що вони звідтіля й не вернулись. Тож тепер тихо сидять, жують свої паски.

А вже як пройшли й проскакали усім містечком, вернулися знов до клубу – на танці. Клуб – донедавна церква була, ще ікон усіх не порубали, ще лежать купою в кутку. Розлили сулію сивухи (це щоб її вигнати, хрести із гробків палили), Сенька вже й гармошку розтяга, вже бігають пальці по клавішах.

Танці! Хто ж із молодих, та ще й під чарчину, відмовиться потанцювать! Що то за радість! Що то за втіха! Що то за діло молоде! Аби лише було до пари.

– Кадриль! – вигукнув хтось – і всі хутко стали, пара до пари, хлопець із дівчиною.

І тут найменшенька серед них, Зінька, лишилась сама. Її ще рідко беруть до танцю, і тут усі попарувались, лишилась сама.

Та Зінька – метка дівчина, пальця в рот не клади: роззирилась туди-сюди – і прожогом до купи образів. Схопила того, що нагорі, – хто це? мужик? Мужик! І стала з іконою до кадрили, наче з кавалером, попідручки.

Всі реготнули: ну Зінька! ну бой-дівка! Настояща комсомолочка! – і в танець.

Та щось усі танцюють, здіймають куряву, перебирає кнопки Сенька-гармоніст, а Зінька стоїть як укопана. Пари обминають її, штовхають у танці – а Зінька стоїть. Кінчилась кадриль, усі порозходились – а Зінька стоїть.

Рипнула гармонь. Усі – кружком Зіньки:

– Гей, гей, ти що?

– Зінь, Зінь, що з тобою?

– Зі-ню! Ти що, як статуя, Зінь?

Але комсомолочка з «кавалером»-іконою стояла незрушно, дивлячись великими очима в нікуди, зблідла, і її справді можна було сприйняти за статую, якби не легенький подих.

Хтіли забрати ікону – та вона міцно-міцно тримала її, наче зрослась з нею.

Хтось побіг по фельдшера.

Фельдшер прийшов, оглянув і наказав покласти Зіньку на носилки. Не було носилок, поклали на ряднину – усе, як статую, і наче статую, занесли додому, через містечко.

...Немов статуя, вона лежала вже кілька день. Не говорила, не їла, не пила – навіть не розтуляла вуст. Не кліпала, тільки все дивилась невідь-куди широко розплющеними очима, страшним, дивовижним поглядом. Часами здавалося, що мертва, лишень ледь-ледь помітний подих виказував життя в цьому скам'янілому тілі. Та міцно-міцно тримала ікону того бородатого святого. Міцно-міцно, що годі було й порушити, не те що забрати з її маленьких, тендітних рук.

Лікарі не знали, що вдіяти. Приїхав один, другий, ще цілий консилиум. Дивилися й розводили руками: медицина безсила.

Уся ком'ячейка вельми журилася Зіньчиною бідою, всі ходили понурі, як у воду опущені.

І тоді вирішили покликати батюшку.

Батюшку?!

Якого ще батюшку?!

Ви що, комсомолята?! Отого батюшку, нечесаного, з хрестиськом на пузі, що знай лише дурить темний пролетаріят? Отямтесь!

Проте на п'ятий день таки покликали батюшку.

* * *

Отець Гервасій, у старому потертому підрясникові, прийшов негайно, бо всеньке містечко тільки й гомоніло, що про Зіньчину дивну хворобу. «Ото іі Бог покарав», «Так ій і треба, гаспидському сплоду», – цокотіли молодиці. А він і хотів прийти, але ж знав, що не пустять. Сидів, чекав, молився – покликали.

Зінька побачила отця Гервасія – і щось нове з'явилось у величезних зіницях.

Батюшка запалив свічі, довго читав із засмальцьованих книжок, щось промовляв над недугою, кропив свяченою водичкою – а в дверях раз по раз появлялися цікаві: побачити, що ж він там робить і як той його неіснуючий Бог має зарадити лиху.

Урешті на Зіньчинім білім обличчі дригнув м'яз.

Потім кліпнуло око.

Ще перегодом став помалу з'являться рум'янець.

Відтак розм'яшилось усе тіло. Вона підвелася, знесилено сперлась на руку, віддихалася, встала, підійшла до стіни, однією рукою зняла з кілочка портрет бородатого Маркса, а другою почепила образок, що так цупко держала всі дні.

Знахідка

Пам'яті Степана Хоміка, який розповів мені цю історію.

У полі він був, як во храмі. Пошепки молилися міріади свіч – підходили жнива, і повнозерне колосся з дня на день дожидало серпа. На пагірку розкинулася плащаниця маку й ромену. А ген край поля, за панським фільварком[8 – Фільварок – на Західній Україні (до 1939 р.) – панський маєток із господарчими будівлями.], старезним іконостасом стояв ліс: за ним причащається сонце. А ще долинав – десь ізтамідти – ледве вловимий спів «Херувимської». Мо' – із душі?

Карпо з малих літ у церкві. Парубчаком дали читати Часослова, так щовідправи й читає; вже й голос не той. Вже й тримає лише для годиться, хіба коли-не-коли гляне: в голові зберігає усі письмена. «Велічіт душа моя Господа і возрадовался дух мой о Бозе, Спасе Моем... Вся земля да поклонітся Тебе, і поет Тебе, да поет же Імені Твоєму, Вишній!..»

Карпо наклав хреста – Боже помагай – і взявся за косу: жжжих! жжжих! «Вся земля да поклонітся Тебе... да поет же Імені Твоєму, Вишній!»

Читає-то він Часослова давно, гарно, як належить – нарозспів, і титла[9 – Титла – знаки над скорочено написаними словами.] знає, і все, – а слів усіх так і не розуміє. І що воно таке – «Вишній»? Або ж – «Пасий Ізраїля, вонмі»? Або ще: «Отригну серце мое слово благо»?

Батюшки – вони знають: їх у семінаріях мусили б навчити. Підійшов би коли до отця Аліпія, спитав, дак – ти що, все життя читаєш Писання і не знаєш, що таке «вонмі»?!

Бувало, брав книгу з церкви додому, на вечір. Читав сам – читав, щось здогадувався, читав поволі, насолоджуючись звучанням, читав, як уже всі полягали, читав, доки було гасу в лампі...

Оце й учора читав допізна. Як наранок прокинувся – іще слова не затихли в голові, так і пішов на косовицю з відлунням священних слів.

«Аще лі кто Духа Христова не імать, сей несть Єгов. Аще лі Христос в вас, плоть убо мертва гріха раді»... Жжжих! жжжих! «Молю же ви, братіє, Іменем Господа нашего Іісуса Христа»... Жжжих! жжжих! «Пісано бо єсть: погублю премудрость премудрих і разум разумних отвергну»... Жжжих! жжжих! «Где премудр, где книжник, где совопросник века сего»... Купи Біблію! Жжжих! «Понеже бо...». Що? Що таке? Хто це??

Покинув косу – тиша, аж дзвенить. Лише лелека в блакитному небі.

Видалось, мабуть.

Жжжих! жжжих! «Премудрость же не века сего престающих»... Жжжих! жжжих! «Но глаголем премудрость Божию в тайне сокровенную»... Купи Біблію в місті. – Га? Знов? Хто це??

Спинивсь. Перехрестився. Випроставсь.

Ніде нікого. Скільки сягнути зором – ні лялечки.

Господи...

Чи не захворів ото?...

Знову – за косу.

Купи Біблію.

Піди до міста й купи Біблію, українською мовою: е. – За віщо, Господи? Я ж бідний, де мені до книжок!.. – Знайдуться гроші. Купи, і читай, і розумій. Читай, розумій, розголошуй – і не бійся, Дух бо Святий на тобі. – Та я ж, Господи... – Не бійся, черідко мала...

Карпо – вітром з поля! Аж закурилася тепла дорога! Ідуть люди з косами: «Ти куди?». Іде батюшка вигоном: «Що сталося?». – Гай-гай, я з янголом

розмовляв! «Тю-тю», – люди. «Хрестися», – батюшка. Біжить Карпо щодуху, біжить не чуючи ніг...

Тільки впавши з розгону в м'який порох, охолов: отак-то. У горі надто не сумуй, у щасті надто не радій. Об що це я все-таки перечепився? Цеглина чи що... А це?!

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<https://www.litres.ru/viktor-grebenuk/tetrameron/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примітки

1

Брат Віктор. Діяння небожителів: містерія-епос / Брат Віктор. – Луцьк: Ключі; Волин. обл. друк., 2011. – 256 с.

2

Брат Віктор. Хрещате: новели й образки / Брат Віктор. – 1-ше вид. – Луцьк: Вежа, 2001. – 60 с.; 2-ге вид. – Львів: Свічадо, 2002. – 44 с.

3

«Тетрамерон» – від грецьких слів «тетрас» (чотири) і «мерос» (день; частина). Найвідоміші в цьому роді збірки новел – «Декамерон» Боккаччо («дека» – десять, бо всі оповіді вміщено в десять днів), «Гептамерон» Маргарити Наваррської («гепта» – сім). Перше видання нашої книги: Брат Віктор. Тетрамерон: новели / Брат Віктор. – Луцьк: Ключі; Волин. обл. друк., 2012. – 158 с.

4

Гарматень – артилерійський снаряд.

5

Шанці – окопи.

6

Вашкородь. – Так солдати вимовляли звертання «ваше високоблагородіє».

7

Сулія – велика пляшка, бутиль.

8

Фільварок – на Західній Україні (до 1939 р.) – панський маєток із господарчими будівлями.

9

Титла - знаки над скорочено написаними словами.